

Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch

Anna Jurová, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice jurova@saske.sk

JUROVÁ, Anna. An attempt to look on some problems of development of Roma people at Slovakia in nineties. Individual and Society, 1999, Vol. 2 , No. 3.

The article consists of two parts. Attention is focused to monitor the changes in attitudes to Roma minority of state organs after 1989. Accepting the Roma ethnicity led to publish and accept various government materials. The real living, educational and social situation of Roma minority members get worse extremely. In 1995 the special attorney was constituted. Old social policy of "social group, culture of poverty, underclass" had returned. In that context Roma political scene was developing and it went through all stages and child illnesses of inexperienced Roma leaders. Many rising and ending subjects, bad luck in elections, connecting and breakdowns of associations document their difficult development in that period. Also the strongest party "The Roma civil initiative" operated in tow of Mečiar's HZDS (Movement for Democratic Slovakia).

Roma nationality. Government attorney. Culture of poverty. Elections. ROI

Posúdenie vývoja po novembri 1989 si vyžaduje istý časový odstup a nadhľad od problémov, ktoré sú ešte veľmi živé a závislé od celkového momentálneho diania a permanentne prebiehajúcich politických zápasov. Reflexia viacerých stránok života a otázok postavenia Rómov na Slovensku vyznievala omnoho optimistickjšie na začiatku 90. rokov a komplikovala sa v dôsledku politického vývoja po rozdelení bývalého spoločného štátu i zhoršujúcej sa sociálnoekonomickej situácie. Pre množstvo často protichodných a nespoľahlivých informácií nemožno tento príspevok vnímať inak ako pokus o načrtnutie pohľadu na uvedené otázky zo značnou mierou subjektivismu, ktorá môže byť postupne eliminovaná len ďalším bádaním a získavaním nových poznatkov.

Vyššie uvedené konštatovanie je dôležité v súvislosti s okolnosťami, na ktoré sa pozabudlo pri hodnotení zmien v postojoch štátu voči rómskemu etniku po novembri 1989. Nešlo len o spontánne prejavy momentálne vzniknutej situácie. "Rómska reprezentácia" už v priebehu 80. rokov sa opakovane obracala na najvyššie stranické a štátne orgány, aby dosiahla zmenu štátnej politiky a získala adekvátny status v spoločnosti. Aj za podpory odborníkov z výskumu i rezortu ministertva práce a sociálnej starostlivosti si rómski aktivisti vynútili rokovanie na ÚV KSC o svojich požiadavkách a predstavách na riešenie problematiky Rómov v Československu. Na základe svojich kontaktov a napojenia na Medzinárodnú rómsku úniu predložila v priebehu roku 1989 vzniknutá Rómska občianska iniciatíva už v roku 1990 hotový vlastný program a plán riešenia problémov Rómov, využívajúci zahraničné skúsenosti, ktoré v tom čase neboli poznané u nás ani v odborných kruhoch ani vo vtedy sa likvidujúcich komisiách na riešenie otázok cigánskych obyvateľov na všetkých úrovniach.² Tieto rómske návrhy neboli preto pochopené a boli odmietané ako absurdné predstavy. Niektoré prvky z nich sa dnes už bez problémov uplatňujú pri vzdelávaní rómskych detí v Čechách (napr. rómsky asistent). Nepoznanie zahraničných skúseností a prístupov k tejto problematike a neochota prijímať ich zo strany rómskych aktivistov sťažilo a spomalilo efektívnejšie postupy štátnej správy na tomto úseku.

Aktivizácia rómskych predstaviteľov viedla ešte koncom roku 1989 k rýchlemu absolvovaniu všetkých prípravných prác na založenie prvej rómskej politickej strany Rómskej občianskej iniciatívy s celoštátnou pôsobnosťou. Hneď v roku 1990 bola zaregistrovaná a v koalícii s Občanským Fórum a na Slovensku s Verejnou stranou proti násiliu úspešne absolvovala prvé slobodné a demokratické voľby v roku 1990. Slovenských Rómov zastupovali vo Federálnom národnom zhromaždení dr. Gejza Adam a v Slovenskej národnej rade Anna Koptová. V dôsledku výraznej aktivizácie rómskych predstaviteľov sa utvorili skupiny expertov, na federálnej i slovenskej úrovni, na spracovanie materiálov o momentálnom stave a návrhov na riešenie problémov Rómov v nových politickospoločenských pomeroch.

Tak ako v prednovembrovom období, keď sa prejavovali veľké rozdiely v ponímaní rómskej problematiky na Slovensku, kde dominoval stále tlak na asimiláciu rómskeho etnika, aj po zmene politického režimu došlo veľmi skoro k rozdielnym postupom. V snahe vysporiadať sa s komunistickou minulosťou "predbehli" svojou aktivitou slovenské orgány v príprave vládneho materiálu federálne aj české orgány a skupiny expertov. Slovenská vláda svojím uznesením č. 153 z 9. apríla 1991 schválila **Zásady vládnej politiky k Rómom**,³ ktoré stanovili pre nasledujúce prístupy k Rómom tri základné princípy: 1/ Zrovnoprávnenie Rómov s ostatnými národnostnými menšinami na území republiky. 2/ V sociálnej, kultúrnej a vzdelanostnej oblasti stanovili zásadu rovnakého prístupu, bez akéhokolvek vydeľovania osobitných finančných prostriedkov. 3/ Slovenská vláda zrušila počas predchádzajúceho režimu vytvorené centrálné riadenie riešenia rómskych problémov. (komisie boli zrušené na žiadosť samotných rómskych aktivistov - pozn. aut.) Vláda zároveň vyhlásila prostredníctvom J. Čarnogurského, že "*cigánska otázka v našej spoločnosti viac neexistuje a bola vyriešená priznaním statusu národnosti rómskym občanom*".⁴ Rómski občania mali už v marci 1991 možnosť deklarovat svoju národnostnú príslušnosť, avšak dôsledky vývoja sa prejavili v nízkej miere etnického sebauvedomenia a obavách z prihlásenia sa k svojej etnickej príslušnosti. Formálne de iure akceptovanie ich etnickej odlišnosti nestačí na celkovú zmenu postavenia v spoločnosti ako rovnoprávných príslušníkov národnosti a občanov štátu.

V dec. 1991 prijalo Federálne zhromaždenie Listinu základných práv a slobôd, v ktorej boli zakotvené práva etnických menšín v celej republike. Česká vláda odmietala prijať osobitné zásady politiky voči Rómom, za čo bola kritizovaná ešte v roku 1992 na medzinárodnom kolokviu v Stupave. Články 12 a 34 Listiny základných práv a slobôd boli vkomponované do Ústavy Slovenskej republiky prijatej 1.9.1992, čím sa stalo osobitné zdôrazňovanie etnickej akceptácie Rómov v Zásadách nadbytočné.⁵

Zásady vládnej politiky k Rómom v čase svojho prijatia boli všeobecne pokladané a prezentované ako výnimočný, zásadný historický medzník v novodobej histórii Rómov na Slovensku a tento názor si osvojila široká verejnosť i odborné kruhy, ktorým bol jeho tvorcami a Úradom vlády podsúvaný. Efekt tohto opatrenia a hlavne dopady na život rómskeho spoločenstva na Slovensku nebol dostatočne poznaný, až história posúdi účel pravdepodobne jedného zbytočného a v pomere k minulosti alibistického vládneho opatrenia, ktorým sa bolo možné zbaviť zodpovednosti nielen za minulé ale aj za budúci vývoj. Všetko pozitívne v oblasti etnokultúrneho rozvoja Rómov v tom čase bolo vydávané za výsledok Zásad. (Katedra rómskej kultúry v Nitre, ktorá začala fungovať od školského roka 1990/1991, prijatie rómskych pracovníkov na Úrad vlády, do Rady vlády pre národnosti, na Ministerstvo kultúry a iné inštitúcie, kde mali svojich zástupcov iné národnosti). Aj z iniciatívy ROI, vďaka poslankyni Anne Koptovej v SNR dosiahnuté schválenie zriadenia rómskeho divadla a experimentálneho zavedenia nultých ročníkov od šk. r. 1992/93 v Košiciach, sa vydávalo za úspech Zásad. V praxi však pokračovalo rapídne zhoršenie celkového postavenia Rómov na Slovensku a sociálny prepád celých rómskych komunít. V **Dôvodovej správe ku Konceptným zámerom vlády na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach** v roku 1997 sa konštatovalo, že "*sociálne postavenie týchto občanov sa nezmenilo k lepšiemu ani po prijatí Zásad v roku 1991*".⁶ To znamenalo, že dopad transformácie na sociálnu situáciu rómskych rodín sa výrazne prejavil už v čase ich prijatia (t.z. v apríli 1991 - pozn. aut.), no Zásady "*nepredpokladali až taký závažný dopad spoločensko-ekonomického vývoja*"⁷ na národnostne zrovnoprávnených Rómov.

V dôsledku reálne zhoršujúcej sa situácie a adekvátnej nezorientovanosti sa v politickom diani stratili Rómovia po neúspechu vo voľbách v roku 1992 zastúpenie v slovenskom "parlamente". Hektický vývoj smerujúci k rýchlemu rozdeleniu spoločného štátu prispieval len väčšou mierou k stupňovaniu napätia vo vzťahu k rómskemu etniku, ktorého nezamestnanosť nadobúdala priam etnicko-kultúrny rozmer, v lokálnych podmienkach vyvolávala obavy z návratu množstva Rómov z Čiech do lokalít, ktoré už teraz neboli schopné poskytnúť pracovné príležitosti svojim obyvateľom. Otvorené konflikty a rastúca kriminalita v najohrozenejšom spišskom regióne viedli primátora Spišského Podhradia v lete 1993 k vydaniu vyhlášky obmedzujúcej osobné práva a slobodu tamojších Rómov, so širokou odzvou a podporou v ďalších mestách.⁸ Po nešťastnom vyhlásení premiéra Mečiara o podniknutí patričných krokov na obmedzovanie nežiadúcej populácie Rómov, bola udalosť medializovaná aj v medzinárodnom meradle.

Parlament musel túto protizákonnú vyhlášku ešte na letnom zasadnutí zrušiť a vtedy sa naposledy zaoberal otázkami rómskeho etnika na Slovensku.

Pod tlakom napätej situácie, aktivizácie rómskych strán a hnutí, záverov medzinárodnej konferencie konanej pod záštitou Rady Európy v októbri 1993 v Liptovskom Mikuláši sa od prelomu rokov 1993 a 1994 nastoľovala potreba zaoberať sa nepriaznivou situáciou rómskeho etnika na Slovensku a novelizovať Zásady z roku 1991. Z iniciatívy Rady vlády pre národnosti sa začali pripravovať podkladové materiály, zvolávali sa stretnutia zástupcov Rómov, odborných pracovníkov a zástupcov jednotlivých rezortov, na ktorých sa už vtedy poukazovalo na rozpornosti a nezrovnalosti obsiahnuté v príslušných bodoch Zásad a hľadali sa východiská pre efektívnejšie riešenie. Odvolanie druhej Mečiarovej vlády (v marci 1994 - pozn.aut.) prerušilo tvorbu novej koncepcie štátnej politiky voči Rómom. Aj keď sa Moravčíkova vláda nezaoberala touto problematikou, nepodnikla žiadne kroky, ktoré by situáciu ešte viac zhoršili. Na úseku podpory rozvoja menšinovej kultúry neexistovali vtedy žiadne prekážky na vydávanie periodickej i neperiodickej literatúry, pripravili sa rómske učebnice a rozširoval sa experiment nultých ročníkov na ďalšie školy. V snahe pomôcť riešiť priam katastrofálnu situáciu v rómskej problematike v niektorých regiónoch inicioval aj prezident M. Kováč stretnutia zástupcov menšín za okrúhlym stolom, expertov a prijímal zástupcov rómskych subjektov. Po medzinárodnej konferencii v Smoleniciach (v r. 1994), organizovanej Slovenským helsinským výborom, za účasti vtedajšieho ministra práce, sociálnych vecí a rodiny (J.Brocku) i zahraničných účastníkov, bolo po konfrontovaní a reflektovaní situácie Rómov u nás vypracované Memorandum Rómov,⁹ predložené parlamentu, vláde i prezidentovi, s dôrazným apelom na okamžité riešenie vzniknutých problémov, ktorých naliehavosť vyžaduje vymenovanie osobitného splnomocnenca pre riešenie problémov Rómov, s tým, že by to mal byť samozrejme Róm. Tendencie podniknúť potrebné kroky v rómskej problematike posilňoval opätovný neúspech Rómov v predčasných parlamentných voľbách v septembri 1994, dokumentujúci zlyhávanie rómskych lídrov pri naplňaní svojich predstáv a ambícií na riešenie problémov pre ne nezvládnuteľných.

Od začiatku 90. rokov sa vlastne na Slovensku prijatím Zásad uplatňovala politika osobitného, samostatného riešenia otázok rómskeho etnika. Prístup v kontexte ku všetkým menšinám by bol garantoval určite efektívnejšie naplňanie cieľov a zámerov národnostnej politiky voči Rómom. Omnoho horšie dopady transformácie na toto spoločenstvo v sociálnej oblasti, v rastúcej kriminalite, zdanlivo vyvolávali potrebu osobitných postupov, osobitných intervencií. Tie by sa boli prejavili aj pri dôsledne realizovanej národnostnej politike voči Rómom, lebo reálny stav tejto národnosti je tak či tak omnoho nepriaznivejší nielen v dôsledku minulého vývoja, ale aj vývoja v 90. rokoch. Trend osobitného posudzovania a riešenia rómskej problematiky zostal zachovaný aj pod vplyvom prehlbujúcich sa problémov, nastoľovaných požiadaviek zo strany rómskych subjektov i záverov presadených Rómami na medzinárodných podujatiach. Výsledný dopad spočíval v tom, že Rómovia neboli de facto "riešení" ako národnostná menšina.

Tretia Mečiarova vláda (po voľbách v septembri 1994) neprejavovala spočiatku nijaký záujem o reflexiu rómskej problematiky, ani vo vzťahu k menšinám nepripustila nijaké ústretové kroky. Naopak hra s maďarskou kartou zhoršovala nielen vnútorné pomery ale aj vonkajšiu pozíciu Slovenska. Nový minister kultúry Ivan Hudec "dokázal" svoje schopnosti riešiť menšinovú kultúru jej postupným obmedzovaním a likvidovaním (zníženie dotácií do všetkých oblastí, znemožnenie vydávania tlače, zrušenie právnej subjektivity divadiel ich začlenením do Regionálnych kultúrnych centier atď).

Aj novokoncipovaná Rada vlády pre národnosti (v nov.1994) bola donútená začať vnímať obrovské a nakopené problémy rómskeho etnika v spoločnosti. Neúmerne vysoká miera nezamestnanosti v okresoch s rómskym obyvateľstvom viedla vládu k rokovaniam priamo v okresoch Rimavská Sobota, Spišská Nová Ves a k prijímaniu, znovu, osobitných opatrení na zníženie nezamestnanosti, avšak prostredníctvom verejnoprospešných prác, čo neprinieslo dlhodobý efekt. Prerušené aktivity v príprave novelizácie Zásad sa v Rade vlády pre národnosti obnovili, no pre ich právnu a praktickú irelevantnosť sa čoraz naliehavšie nastoľovala potreba "*pripraviť nový a ucelený koncepčný materiál o riešení problémov Rómov na Slovensku*". Formulácie zaväňajúce starými časmi 50. a 60. rokov socialistickej éry čoraz častejšie dokumentovali trend smerovania tejto politiky voči Rómom.

Aktivity na dosiahnutie vytýčeného cieľa sa začali odvíjať od pracovného stretnutia zástupcov Rómov a širokého spektra zástupcov rezortov štátnej správy, školskej praxe, ZMOSu i nevládných organizácií, konajúceho sa 4.mája 1995 pod názvom "**Koncepčné riešenie rómskeho problému v SR**", s následným prerokovaním v Rade vlády pre národnosti (11. mája 1995). Posudzovanie pripravovaných materiálov i danej situácie v regiónoch pokračovalo za účasti Rómov v júli 1995 v Košiciach. Opätovne tu vzišiel návrh na zriadenie postu splnomocnenca pre riešenie rómskeho problému a spolu s tým na urýchlenie prípravy koncepčného materiálu do Rady vlády pre národnosti.¹⁰

Mimoriadne krízovým momentom vo vývoji situácie rómskej menšiny na Slovensku i stupňujúceho sa napätia vo vzťahoch majoritnej spoločnosti k nej sa stala tragická vražda M. Gorala 21. júla 1995 v Žiari nad Hronom. Symptomatická bola neschopnosť najvyšších predstaviteľov štátnej moci adekvátne a včas na ňu zareagovať, čo opäť negatívne predstavilo Slovensko na medzinárodnom fóre v záležitostiach národnostnej politiky.¹¹ Vláda bola nútená rozhodnúť o zvolaní mimoriadneho zasadnutia Rady vlády pre národnosti na 10. augusta 1995. Výrazný politický zámer tohto zasadnutia bol zrejmý z množstva prizvaných zástupcov Rómov z rôznych strán, hnutí, združení i nevládných organizácií, predstaviteľov rezortov i regionálnych zástupcov štátnej správy. Desať prijatých, či skôr deklarovaných záverov, týkajúcich sa opatrení na zabránenie rozširovania prejavov neznášanlivosti a násilia voči rómskym spoluobčanom urobili formálne zadostučinenie široko medializovanej udalosti zo Žiaru nad Hronom.¹² V skutočnosti toto zasadnutie bolo zinscenovaným divadlom, pripraveným na rýchlu inštaláciu splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc a tvrdou fackou predstavám a požiadavkám Rómov na zriadenie tohto vládneho postu.¹³ Arogantné útoky zo strany rezortu práce, sociálnych vecí a rodiny, vnútra i vystúpenia ďalších zástupcov štátnej správy, prekvapujúco tak rýchlo pripravených, navodzovali dojem maximálnej ochoty a snahy štátnej moci všestranne riešiť problémy rómskych obyvateľov na Slovensku, no iba vinou rómskych aktivistov, zástupcov rôznych "nejednotných a roztrieštených" strán a hnutí sa nedarilo doteraz tieto snahy realizovať v praxi. Námietky Rómov o počiatkoch procesu etnoemancipačného a etnokultúrneho rozvoja rómskeho etnika, o veľkých medziregionálnych rozdieloch i v štrukturovanosti rómskej menšiny v dôsledku dosiahnutej odlišnej úrovne kultúrnej, vzdelanostnej, o odlišnosti v sociálnom systéme (rodinno-rodovom) fungovania tohto spoločenstva, ktoré zatiaľ bránia urýchlenému a umelému zjednocovaniu rómskych subjektov (napriek ich vlastným snahám)¹⁴ boli podrobené zo strany zástupcov štátnej správy i napríklad Matice slovenskej zdrvivúcej kritike a zneváženiu rómskej reprezentácie a jednoducho neakceptované. Neobstáli ani opakované námietky rómskeho zástupcu v Rade Jána Kompuša proti schváleniu štatútu uvedeného splnomocnenca (pravdepodobne ani nepoznal obsah chystaných materiálov na zasadnutie, ktoré účastníci obdržali pri prezentácii). Dezorientovaní Rómovia nemali čas spamätať sa a podať spoločné stanovisko pred schvaľovaním materiálov Rady (hlasujú len členovia) a nevedeli vhodne reagovať. Na základe schváleného štatútu bol 5. septembra 1995 uznesením vlády č. 668 za **splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc** vymenovaný dr. Branislav Baláz (neróm, pôvodným povoláním pedagóg s aprobáciou špeciálnej pedagogiky).

Toto zasadnutie a následná inštalácia splnomocnenca sú prelomové v zmysle určenia trendu ponímania a prístupu k rómskemu etniku od polovice 90. rokov, ktorý sa prostredníctvom splnomocnenca a Rady vlády pre národnosti presadzoval do prijímaných opatrení i praktickej realizácie. Už samotné začlenenie do MPSVaR a personálne obsadenie tohto orgánu (dr. Fliegel, dr. Kaňka, J. Kompuš) evokuje podobnosť s bývalými socialistickými komisiami na riešenie otázok cigánskych obyvateľov a smerovanie postupov v sociálnej oblasti pri riešení problémov "*neprispôsobivých občanov*", "*sociálne slabých obyvateľov SR*", "*sociálne zaostalých*" obyvateľov.

Takéto pomenovanie "rómskeho problému" a stotožnenie problémov príslušníkov rómskej národnosti so sociálnymi problémami nezamestnaných a sociálne odkázaných Rómov sa postupne reflektovalo vo všetkých materiáloch a prostredníctvom krokov pripravených a realizovaných uvedeným splnomocnencom a jeho sekretariátom. Samotný splnomocnenec bol zároveň čoraz častejšie vnímaný a verejnosti prezentovaný ako splnomocnenec pre Rómov vo všetkých médiách.¹⁵ Uznesením vlády č. 310/1996 bol schválený "**Návrh úloh a opatrení na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc na rok 1996**", v zmysle ktorého sa riešili niektoré opatrenia, týkajúce sa vyplácania sociálnych dávok, rekvalifikačných kurzov Rómov (väčšinou v praxi neefektívnych), vytvárania verejnoprospešných pracovných príležitostí, riešenia bytovej situácie (Nálepkovo).¹⁶

Napriek protestom z rómskych hnutí, kritike a odmietnutiu vo vedeckej sfére, niekoľkonásobnému pripomienkovaniu a odmietaniu v Rade vlády pre národnosti v priebehu rokov 1996 a 1997,¹⁷ bol materiál **Koncepcné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach** schválený v Rade vlády pre národnosti 2. okt. 1997 a vládou prijatý 3. nov. 1997. Konkretizovali sa v nich opatrenia na riešenie otázok v oblasti výchovy a vzdelávania (a to bez špecifikovania nejakej koncepcie vzdelávania), kultúry, zamestnanosti, bývania, sociálnej pomoci, zdravotného stavu a prevencie protispoločenskej činnosti. Opatrenia sa prezentovali v médiách ako niečo výnimočné v prospech Rómov na Slovensku a "*nemajúce obdobu v ostatných krajinách*",¹⁸ čo len dokazovalo neznalosť danej problematiky v ostatných krajinách i neschopnosť pochopiť podstatu riešenia národnostných problémov Rómov. Verejnosť už aj tak dostatočne protirómsky naladenú iritovali deklarované potenciálne finančné prostriedky, ktoré by mali byť vynaložené v dlhšom časovom horizonte na ich splnenie v praxi, navyše skresľované v médiách (poldruha miliardy do r. 2010).

Formulovanie a pomenovanie problémov Rómov v dôvodovej správe týchto Koncepčných zámerov znamená, že naďalej de facto nie sú (v čase prijatia tohto dokumentu v októbri 1997 - pozn.aut.) a ani v budúcnosti by neboli zabezpečované etnické práva Rómov. V ich intenciách sa nevytvárali objektívne podmienky pre individuálnu etnickú identifikáciu sa príslušníkov tejto minority (skôr naopak politicko-spoločenské pomery za tretej Mečiarovej vlády zhoršili všeobecnú reflexiu otázok rómskeho etnika v spoločnosti v negatívnom smere a posilnili všetky predsudky a averziu aj tichou podporou skúseného hnutia)¹⁹ a vyvolávali v radoch Rómov strach pred presadzovaním a verejným deklarováním svojich oprávnených etnických nárokov a požiadaviek. Na viacerých miestach tohto dokumentu sa otvorene uvádza, že *"v súčasných podmienkach problematika Rómov nie je charakterizovaná príslušnosťou k národnostnej menšine, ale ako problematika sociálneho postavenia a sociálnej pomoci (zamestnanosť, bývanie, zdravotný stav)..."*²⁰ Otázky sociálneho postavenia Rómov sú na Slovensku skutočne mimoriadne akútne a zložité, prejavujú sa ako dôsledky bývalého socialistického riešenia tejto problematiky i množstva ďalších faktorov pôsobiacich v minulosti i prenesených do súčasnosti vo vnútri rómskeho spoločenstva, v odlišnostiach v jednotlivých regiónoch Slovenska.

Návrat k starej sociálnej politike voči tomuto etniku by ešte mnohonásobne viac zhoršil už teraz kritickú situáciu a potenciálne by ohrozil ekonomické možnosti rozvoja regiónov i celej republiky neúmerným zaťažovaním sociálnej sféry, "produkováním" stále väčšieho množstva ekonomicky a sociálne závislých a neproduktívnych ľudí. Reakciou na vzniknutú situáciu je aj na Slovensku sa rozširujúci exodus Rómov do Veľkej Británie, ktorý priniesol v októbri 1998 zavedenie vízovej povinnosti pre občanov Slovenska. Podľa stanoviska Kancelárie právnej ochrany etnických menšín na Slovensku je to reakcia na neschopnosť slovenskej zákonodárnej a výkonnej moci vysporiadať sa s otázkami zabezpečenia a rešpektovania oprávnených požiadaviek príslušníkov rómskej národnostnej menšiny. Diskriminácia rómskeho etnika na Slovensku sa podľa KPOEM stala každodennou záležitosťou v živote Rómov na Slovensku.²¹ Doložiť možno, že Rómovia sú osobitne evidovaní na úradoch práce, eviduje sa a zverejňuje odmietanie zamestnávateľov prijímať rómskych uchádzačov o prácu, a to dokonca v bývalom vládnom denníku v prehľadoch voľných pracovných miest,²² medializuje sa kriminalita Rómov, ani splnomocnenec vlády ani Rada vlády pre národnosti neboli ochotní akceptovať požiadavku na zabezpečenie zákazu negatívnej diskriminácie Rómov pri uchádzaní sa o zamestnanie, vstupu do verejných inštitúcií atď.

Ako sa v tomto kontexte vývoja koncipovala a pohybovala rómska politická scéna? Je veľmi zložité a problematické pokúsiť sa o postihnutie, a pokiaľ možno čo najobjektívnejšie, tohto vývoja, procesu zrodu a fungovania rómskych politických a kultúrno-spoločenských subjektov, ich programových cieľov a úloh i participáciu na doterajšom presadzovaní svojich požiadaviek, na reálne prijatie a v praxi aplikovanej štátnej politike z dôvodov nedostatku objektívnych informácií, neprístupnosti vlastných materiálov týchto rôznych subjektov. Absencia predchádzajúceho etnokultúrneho rozvoja a možnosti prezentácie vlastných záujmov a potrieb vyvrcholila po novembri 1989 do vzniku množstva politických strán a kultúrno-spoločenských organizácií a združení. Údaje sa rôznia, okrem niekoľkých politických strán, z ktorých len časť vyvíja skutočnú praktickú činnosť, zaregistrovalo Ministerstvo vnútra od roku 1991 39 rôznych občianskych združení a kultúrnych zväzov s regionálnou i celoslovenskou pôsobnosťou (takisto nie všetky sú dodnes funkčné). Medzi najvýznamnejšie politické subjekty od začiatku patrila Rómska občianska iniciatíva, vytvorená na celoštátnej báze ČSFR, ďalej ROI na Slovensku, Strana demokratickej únie Rómov, Demokratický zväz Rómov, strana Združenie inteligencie Rómov, Strana práce a istoty, výrazne opozičnou stranou ustanovenou koncom roka 1996 je strana Rómska inteligencia za spolunažívanie (RIS).

Ich samostatné politické aktivity, proces dozrievania, kryštalizácie a "detských chorôb" v činnosti boli neustále predmetom ostrej kritiky zo strany štátnej moci i permanentného tlaku na zjednocovanie a zastrešovanie. Okrem volebného obdobia 1990 - 1992, keď mali zástupcov v SNR a vo Federálnom zhromaždení, ako bolo vyššie uvedené, nemali a nemajú rómske politické strany na Slovensku žiadneho zástupcu v najvyššom zákonodárnom zbore. Rómske politické strany často proti sebe vystupujú nepriateľsky, konfrontačne a vzájomnými výpadmi proti sebe značne dezorientujú svojich neskúsených a nevyzretých politických voličov, ktorí sa stávajú vďačnými objektami politických kalkulácií a manipulácií ostatných strán, hlavne bývalej vládnej koalície.

Osobné ambície jednotlivých rómskych predstaviteľov prevyšovali mnohokrát záujmy vlastného etnika, rôzne lavírovanie a taktizovanie reprezentácie, samotná neznalosť svojej etnickej problematiky a korumpovanie takýchto reprezentantov ponukou výhodného miesta v štátnej správe, spočiatku aj dôvera a viera v zmenu politických pomerov ovplyvňovali a zneisťovali samotných čelných rómskych predstaviteľov v priebehu prijímania opatrení štátnej správy na úseku problematiky Rómov na Slovensku. Celoslovenská, ale najmä regionálna (predstavitelia ROI pôsobia v Košiciach) a potom aj rómska tlač²³ množstvom aj drobných informácií dokumentujú zložité snahy rómskej reprezentácie prekonávať rozpory vo vnútri

spoločenstva a handicap absencie vlastných poslancov na presadenie svojich potrieb, ktoré sa prejavovali v množstve regionálnych, nadregionálnych i celoslovenských schôdzach, poradách, stretnutiach zástupcov jednotlivých politických subjektov. Ťažko identifikovateľné a dezorientujúce sú vyhlásenia o spoločnom postupe a následnom dementovaní prijatých dohôd a deklarácií z jednotlivých rokovaní.

Úspech volebného obdobia 1990 - 1992 pre rómske politické subjekty, vtedy veľmi pozitívne aj rómskou reprezentáciou prijímané Zásady z roku 1991 a prostredníctvom rómskych poslancov vo Federálnom zhromaždení, no najmä v SNR získané úspechy (zriadenie Romathanu, nulté ročníky, tiež elokovaná trieda pre rómskych študentov na Konzervatóriu v Košiciach) a rozbiehajúca sa kultúrna činnosť, vyvolali značné sebavedomie rómskej reprezentácie na samostatný postup vo voľbách v máji 1992, kde neuspeli a stratili šancu na poslanecký mandát v najvyššom zákonodárnom zbore Slovenska.

Za neúspech sa hľadali vinníci a tak zosilneli útoky medzi stranami, hlavne medzi obidvomi ROIkami, vynorili sa staré štruktúry, ktoré zakladali vlastné strany i združenia strán.²⁴ Značný vplyv v rómskom spoľčenstve získaval podnikateľ Ján Farkaš so svojou Stranou práce a istoty. Demagogickými sľubmi o budúcom riešení rómskych problémov na Slovensku, potom čo bude oficiálne inštalovaný za rómskeho kráľa, dezorientoval aj predstaviteľov rómskej inteligencie, nielen obyčajných Rómov. Na základe výsledkov volieb v roku 1992 spracoval etnológ Arne B. Mann analýzu volebných postupov jednotlivých rómskych politických subjektov, správania sa rómskych voličov a dosiahnutých výsledkov vo voľbách. Okrem rôznych politických kalkulácií a manipulácií rómskeho voliča dokázala táto analýza Rómom na Slovensku, že nemajú šancu pri samostatnom postupe vo voľbách dosiahnuť 5% hranicu potrebnú pre vstup do parlamentu z dôvodov odlišnej demografickej štruktúry tohto spoľčenstva, keďže podiel nevoličov - teda detí a mládeže do 18 rokov- tvorí polovicu tejto populácie.²⁵ Napriek tomu, že sa tieto informácie sprostredkovali dovnútra rómskeho etnika, neboli ich lídri rómskych strán ochotní akceptovať. Sami predpokladajú značne vyššie počty Rómov na Slovensku než hovoria reálne údaje štatistických aj demografických výskumov.²⁶ Odhady politických možností rómskych subjektov sú tak nereálne a prinášajú obrovské sklamanie a dezilúzie z výsledkov volieb.

V podmienkach novej samostatnej Slovenskej republiky sa naplno prejavila absencia akejkoľvek ekonomickej koncepcie vo vláde SR s kritickým dopadom na rómske etnikum. V snahe vysporiadať sa s nepriaznivými výsledkami volieb a zahájiť aktívnejšiu politickú činnosť na riešenie zhoršujúcich sa pomerov Rómov sa po mnohých pokusoch ustanovila v marci 1993 Asociačná rada Rómov Slovenska (ARRS), pozostávajúca zo 17 rómskych strán, kultúrnych a spoločenských organizácií. Pevnosť takého spojenia bola krehká, odtrhovanie sa a znovu pripájanie jednotlivých "členov" tejto ARRS názorne prezentovali vnútorné súperenie najsilnejších lídrov - J. Kompuša, G. Adama, M. Horvátha, O. Gatyáša, K. Gunára, D. Oláha, J. Červeňáka. Po rozdelení federácie zanikla aj federálna ROI s pôsobnosťou na Slovensku, koncentrovanie predstaviteľov do jednej ROI vyostriilo ešte viac napätie vo vnútri rómskej politickej scény. Zložitá anabáza politickej kariéry Jána Kompuša (predsedu Únie rómskej mládeže a detí na Slovensku a predsedu jednej ROI) zahŕňa odvtedy jeho nespočetné odvolávania z funkcie predsedu i spätné sebavymenovanie či ignorovanie svojho odvolania z tohto postu. V jeho osobe došlo k spojeniu politických síl v rómskom etniku, ktoré sa nechali ovládať a manipulovať štátnou mocou a vládnu stranou HZDS.²⁷

ARRS sa výrazne angažovala aj smerom do zahraničia počas dramatických udalostí v Spišskom Podhradí v lete 1993 v žiadostiach o pomoc, za pomoci Stálej konferencie lokálnych a regionálnych samospráv pri Rade Európy sa jej v jeseni 1993 podarilo usporiadať niekoľkodňovú konferenciu v Liptovskom Mikuláši práve o otázkach integrovania Rómov a zodpovednosti miestnych a regionálnych samospráv za túto integráciu svojich občanov. Od prelomu roku 1993 participovali Rómovia aktívne na príprave novelizácie Zásad a na príprave nových riešení svojej problematiky decíznou sférou, ako to bolo vyššie uvedené. Zdôrazniť treba, že v rómskom hnutí sa presadzovali najmä reprezentanti tých subjektov, ktorí aj z neznalosti, iní z osobných ambícií prijímali a osvojili si predkladané námety a projekty riešenia, hlavne ak sa ich sami mohli zúčastniť a profitovať z nich. Naplno sa to prejavilo za poslednej Mečiarovej vlády. Rómska inteligencia na Slovensku sa realizuje hlavne v politickom a kultúrnom diani, a nie vo výskume a odbornej praxi, ako vzdelaní Rómovia v zahraničí, pričom je omnoho viac manipulovaná a korumpovaná.

V príprave na predčasné parlamentné voľby v sept. 1994 napriek nereálnym predpokladom na úspech v nich vyzývali rómski lídri, spisovatelia a aktivisti na spoločný postup v prospech rómskeho národa, už predtým odvolávaný J. Kompuš zaprisahával svojich voličov a sľuboval okamžité odstúpenie v prípade neúspechu najsilnejšej rómskej strany ROI.²⁸ Nedôvera a nesúhlas s jeho praktikami viedli predstaviteľov rómskeho etnika k prijatiu miest na kandidátkach viacerých subjektov - nerómskych /SDĽ, DÚ/ i v Strane práce a istoty J. Farkaša.²⁹

ROI už v týchto voľbách (v septembri 1994) bola manipulovaná HZDS (poskytnutím pôžičky, auta na predvolebnú kampaň, v niektorých lokalitách priamym kupovaním rómskych hlasov) a tak neskúsení, politicky nezrelí rómski voliči, často pologramotní až negramotní boli vo voľbách zneužití, samotný postup rómskych lídrov avizoval opätovné volebné fiasko. Obviňovanie zo zrady a vzájomné útoky v Romano ľl nevo neprestávali, pričom nereálne posudzovanie situácie Rómov na Slovensku a odhad ich potenciálnych možností rómskymi predstaviteľmi znemožňujú im zvoliť iný, efektívny postup. J. Kompuš nielenže neodstúpil z postu predsedu najsilnejšej rómskej strany ROI, ale sľaby mávnutím čarovného prútika bol v novembri 1994 vymenovaný do Rady vlády pre národnosti ako zástupca Rómov, pričom ho žiadny rómsky subjekt nedelegoval.

Najsilnejším politickým subjektom Rómov, napriek opakovanému neúspechu vo voľbách, ostala ROI. Vnútorne súperenie ustalo, pretože ďalší líder G. Adam sa koncentroval na osamostatnenie sa a etablovanie Strednej umeleckej školy v Košiciach, na podporu svojho brata Karola o ovládnutie Romathanu (najsťôr len vnútornou vzbúrou niektorých nespokojných zamestnancov v lete 1994, neskôr za prispenia štátnej moci a jej byrokratických zásahov).³⁰ V ROI sa očakávalo presadenie niektorých požiadaviek prostredníctvom "svojho" zástupcu v Rade vlády pre národnosti (J.Kompuša), najmä ustanovenie splnomocnenca vlády pre Rómov (a Róma), ako to nastolili Rómovia v Memorande zo sympózia v Smoleniciach v roku 1994.³¹

V priebehu obnovenia koncipovania prípravných materiálov na riešenie rómskej problematiky od začiatku roku 1995 sa rómsky zástupca v Rade J. Kompuš javil ako veľmi agilný a horkokrvný presadzovateľ záujmov Rómov, no vzhľadom k tomu, že často nerozumel podstate problematiky bol vhodným objektom a prostriedkom manipulácie štátnou mocou. Napriek jeho prejavenému nesúhlasu s prijatím štatútu uvedeného splnomocnenca na Rade konanej 10. augusta 1995, bol rýchlo spacifikovaný prijatím za zamestnanca Sekretariátu tohto splnomocnenca a začlenený pod MPSVaR, čo značne posilnilo jeho osobný status. Tak záujmy rómskeho etnika v Rade vlády pre národnosti zastupoval ako pracovník štátneho orgánu, ktorého úlohou bolo riešenie týchto otázok z pozície štátu. Prepojenie štátnej moci a jej ovládnutie strany ROI dokresľuje aj vstup vládneho splnomocnenca B. Baláža do tejto rómskej strany.³² Línia štátnej "národnostnej" politiky sa voči Rómom dovŕšila. Rómov degradovali opäť do pozície sociálne zaostalých a na okraj spoločnosti vytláčaných obyvateľov, segregovaných v izolovaných osadách a getách. Dovolili to samotní reprezentanti rómskeho etnika svojou kolaboráciou so štátnou mocou i neschopnosťou opozičných predstaviteľov výraznejšie sa presadiť.

Administratívno - mocenské zákroky v rezorte kultúry sťažili podmienky na rozvoj etnických inštitúcií a organizácií na neúnosnú mieru. Divadlá stratili svoju právnu subjektivitu, znížili sa príspevky na rozvoj kultúry menšín vôbec. Najviac boli postihnuté rómske organizácie, združenia vydávajúce tlač i samotný Romathan, ktoré sa oproti kultúrnym inštitúciám iných národností ešte len začali rozvíjať, upevňovať a kultúrne i odborne rásť. Stupňovali sa útoky štátnej správy proti Kancelárii právnej ochrany etnických menšín v Košiciach, ktorá bola zriadená v roku 1996, i proti Nadácii Dobrá rómska víla Kesaj, ktorá úspešne už niekoľko rokov participovala na rozvoji kultúrnych a iných aktivít rómskych detí. Kancelária bola obviňovaná ako predĺžená ruka maďarskej iredenty, keďže prostriedky na svoju činnosť získavala v EUROROME a iných nadáciách dotovaných Sorosom. Anna Koptová a vedenie Romathanu boli predstaviteľmi ROI obvinení z neplnenia základného osvetovo-výchovného poslania divadla medzi rómskym obyvateľstvom neúčinkovaním v rómskych osadách, kde sa nedali jednoducho predstavenia uskutočniť.

Pretrvávajúce konflikty v okrese Prievidza v priebehu rokov 1995 - 1996, formovanie tzv. rómskej domobrany a čoraz otvorenejšie verejné deklarovanie nespokojnosti s vývojom situácie Rómov na Slovensku hovorcom tamjšej rómskej samosprávy Marekom Balážom, aktivizácia ďalších rómskych reprezentantov s opozičnými názormi, ktorí boli nespokojní s činnosťou ROI, vyústili do vzniku novej rómskej politickej strany pod názvom Rómska inteligencia za spolunažívanie na čele s lídrom Tiborom Loranom. Od začiatku musela táto strana čeliť neustálym útokom ROI i štátnej moci kvôli verejne demonštrovanej nespokojnosti a odmietaniu postupov splnomocnenca vlády a jeho sekretariátu na príprave a formovaní nesprávnej politiky voči rómskemu etniku. Dôrazne sa domáhala naplnenia de iure deklarovaných etnických práv príslušníkov rómskej národnosti v praktickom živote.

Za dramatických okolností v júni 1997 bola A. Koptová donútená odísť z divadla Romathan, keď intendantka Regionálneho kultúrneho centra využila ako zámienku na jej prepustenie otvorený protest proti nútenému prepúšťaniu zamestnancov Romathanu. Rodinné prepojenie SUŠ a Romathanu a ich ovládnutie rodinou Adamovcov sa dovŕšilo schválením projektu na zriadenie Vzdelávacieho a kultúrneho centra rómskej mládeže pri SUŠ v Košiciach s perspektívou jej obsahového a odborového rozširovania, s formálnym otvorením k 1.septembru 1998 (posledná predvolebná návnada HZDS rómskemu voličovi).³³

Je nepochopiteľné a zároveň tragédiou rómskeho etnika, ale pritom symptomatické pre politicko-spoločenské pomery na Slovensku v 90. rokoch, ako sa počas uplynulých rokov udržal na čele a získaval si prívržencov neúspešný a málo vzdelaný rómsky líder, no podľa slov V. Mečiara na jeho pohrebe 12. septembra 1998 "najtalentovanejší rómsky politik v nedávnom období".³⁴ Od roku 1997 čoraz otvorenejšie prihlasovanie sa ROI k HZDS dokladá hlbku úpadku aj v rómskych stranách. Pod vedením hlavného predstaviteľa J. Kompuša sa opakovane pokúšali dohodnúť o spoločnom postupe v nadchádzajúcich voľbách na mnohých trápnych a neúspešných akciách za priamej účasti predstaviteľov HZDS, ktoré boli demonštrované vo verejných médiách. Až do predstavenia kandidátov jednotlivých politických strán nevedeli rómski voliči ako a koho budú voliť. Predseda ROI J. Kompuš, ktorý priviedol stranu už k tretím voľbám, sa ocitol na 61. mieste a ďalší reprezentant rómskeho hnutia z južného Slovenska a spisovateľ J. Ravasz na 84. mieste kandidátnej listiny HZDS. Úžasnutá rómska a ostatná verejnosť sa dozvedela, že predseda ROI z nej odrazu vystúpil a vstúpil do HZDS, čím podľa ostatnej verejnosti dovršil zradu na svojom rómskom národe. Pokračovanie politickej kariéry tohto "talentovaného rómskeho politika" zastavila tragická dopravná nehoda 7. septembra 1998.

Už tretie voľby v priebehu 6 rokov, ktoré sa konali v dňoch 24.- 25. septembra 1998, sa skončili pre Rómov len ďalším neúspechom. Potvrdili neschopnosť serióznej analýzy vnútroetnického a vnútropolitického vývoja, neschopnosť vytýčiť reálny program, zvoliť správnu taktiku, vhodné kroky a postupy na dosiahnutie pozitívnej zmeny aj v politickej oblasti. Uprednostnenie momentálnych, zdanlivo výhodných riešení pre Rómov, odráža nízku úroveň odbornej reflexie otázok vlastného etnika a jeho perspektív rozvoja. V dôsledku predvolebného správania a postupov rómskych predstaviteľov, už po tretích voľbách, nemá druhá najväčšia minorita na Slovensku ani jedného poslanca v Národnej rade SR. Ochota ostatných politických strán obhajovať ich záujmy je podľa predvolebných postojov sporná. Snád im efekt prinesú kontakty Rómskej inteligencie za spolunažívanie a jej lídra T. Lorana smerované do bývalej opozície.³⁵

Celkové nepriaznivé postavenie Rómov na Slovensku už v minulosti, nízka vzdelanostná úroveň, politická nezrelosť a slabá kultúrna úroveň väčšiny Rómov na Slovensku, spolu s dopadmi transformácie našej spoločnosti na toto etnikum sa premietli aj do celkovej neúspešnosti v politickom lavírovaní, taktizovaní pri obhajovaní svojich politických, etnických a občianskych práv. Čas ukáže, do akej miery si ich lídri vzali ponaučenie z doterajšieho nepriaznivého vývoja a ako budú v nových politickospoločenských podmienkach hájiť práva svojho etnika.

Poznámky:

¹ Tento príspevok je časťou z referátu na konferenciu "Národnostní menšiny v České republice a zemích střední Evropy v 90. letech" v Opave, konanej 13.-14. októbra 1998 a vznikol pri plnení grantu "Národnostní politika v Československu v letech 1945-1954". Pre svoj veľký záber a rozsah nemohol byť publikovaný v zborníku z konferencie. Rozsiahly výskum realizovaný k povojnovému obdobiu umožňuje porovnávať a reflektovať závažnosť štátnej politiky voči Rómom v celom doterajšom vývoji, vrátane 90. rokov a procesu transformácie spoločnosti.

² Napriek zákazu a násilnému rozpusteniu republikových Zväzov Cigánov - Rómov v roku 1973 neprestávali neoficiálni reprezentanti rómskeho etnika bojovať za svoje etnické práva. Napr. v roku 1984 odoslali najvyšším predstaviteľom štátu žiadosti o priznanie národnostných práv Rómom v Československu, ktorými sa musel zaoberať nielen Sekretariát, ale aj osobitne zvolaná porada Komisie vlády SR pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov. (Vo fonde uvedenej komisie). V roku 1986 vzbudila veľký rozruch diskusia a požiadavky vznesené v tomto duchu na celoštátnom podujatí k rómskej problematike v Českom Krumlove (P. Víšek z Ministerstva práce a sociálnych vecí požadoval jasné vymedzenie statusu postavenia rómskeho etnika v štáte, hoci z vládnej komisie /I. Farkaš/ sa vtedy vydávali pokyny na písanie pomenovania cigán s malým c, cigánski obyvatelia, a nie cigánske obyvateľstvo, lebo to by mohlo evokovať predstavu akéhosi spoločenstva, a to odporovalo intenciam štátnej politiky na asimiláciu Rómov do majoritnej spoločnosti). Pozri tiež JUDr. Emil Ščuka, predseda ROI: Koncepcie řešení problematiky Romů v České a Slovenské federativní republice a koncepcie odstránění sociální nerovnosti Romů (1990).

³ Zásady vládnej politiky k Rómom v SR. Úrad vlády SR 1991.

⁴ Denníky Národná obroda, Pravda, 10. apríl 1991.

⁵ Pozri Listinu základných práv a slobôd. 1991. Ústavu Slovenskej republiky 1992.

⁶ Už pri prvých diskusiách o potrebe novelizácie Zásad na prelome r. 1993 a 1994, po udalostiach v Spišskom Podhradí a ich širokej medializácii, sa priznali rozporné stanoviská vo vtedajšej expertnej skupine, ktorá v roku 1991 prijímala či bola nútená prijať definitívnu podobu Zásad. /Na základe osobnej účasti autorky príspevku na porade na Úrade vlády vo februári 1994/. Pozri Koncepcné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach. MPSVaR Bratislava

1997.

⁷ Tamže.

⁸ Všetka denná tlač v tom čase, najviac regionálne denníky /Republika, Národná obroda, Pravda, Nový čas, regionálny Slovenský východ, Korzo ai./.

⁹ Pozri Rómovia na Slovensku a v Európe. Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy. Bratislava 1995.

¹⁰ Pozri Zhodnotenie činnosti rady vlády SR pre národnosti od roku 1995 po súčasnosť. Bratislava, jún 1998.

¹¹ Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti./ed. Bútora,M., Hunčík,P./ Bratislava 1996. Vašečka,M.: Rómsky rok 1995 na Slovensku. Romano lil nevo č. 205-208, r. 1996.

¹² Zápisnica zo zasadnutia Rady vlády pre národnosti SR 10. augusta 1995.

¹³ Štatút splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc, Úrad vlády SR 10. augusta 1995.

¹⁴ Vo vystúpeniach A.Koptovej, dr. F.Godlu, kritika postupu štátnej správy z odbornej sféry od A.B.Manna.

¹⁵ Aj v exkluzívnom rozhovore podpredsedu vlády J. Kalmana v TV po prijatí Koncepčných zámerov vlády na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc v októbri 1997)

¹⁶ Riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach. MPSVaR SR. Zborník z podujatia 5.- 6.novembra 1996 v Košiciach.

¹⁷ Zápisnice zo zasadnutí Rady vlády pre národnosti SR. Tiež Jurová,A.: Stanovisko k Návrhu koncepčných zámerov vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločenskoekonomických podmienkach.Košice 4. septembra 1996.

¹⁸ Splnomocnenec vlády dr. B. Baláž "pracuje" a argumentuje Poradným zborom Rómov (pozostáva z ľudí, ktorí schvália všetky predložené materiály). Tiež vyjadrenia J. Kompuša z regionálneho pracoviska uvedeného splnomocnenca v regionálnej i rómskej tlači.

¹⁹ Pozri napr. Biela kniha. Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj. Kancelária právnej ochrany etnických menšín. Košice 1997., Slovensko 1996. 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti. /ed. Bútora,M., Hunčík,P./ Bratislava 1997, 1998.

²⁰ Koncepčné zámery ...c.d.

²¹ Regionálna tlač - denníky Lúč, Korzár.

²² Denník HZDS Slovenská Republika v októbri 1998.

²³ Denná tlač 1990 - 1998 /Slovenská Republika, Národná obroda, Sme/Smena, Práca, Nový čas, Slovenský východ, Lúč, Korzo, Korzár, Košický večer - lokálne denníky prinášali najviac informácií o diani v rómskom hnutí promečiarovsky orientovanom, ktorého lídri pôsobia doteraz na východe i priamo v Košiciach/. Rómska tlač - Romano lil, Romano lil nevo 1991 - 1998.

²⁴ Napr. bývalý tajomník Zväzu Cigánov - Rómov z obdobia 1969-1973 Alojz Pompa a jeho pokusy o Ligu rómskej jednoty, ktorá vlastne popierala etnický princíp svojej politiky hoci na jeho základe sa pokúšala o vlastné konštituovanie.

²⁵ A.B.Mann: Rómovia a voľby 1992. In: Romano džaniben 2/1994, s. 19-24.

²⁶ Napr. in Romano lil nevo č. 160 - 163, 20. február - 19. marec 1995, s. 3.

²⁷ Romano lil, ostatná denná tlač.

²⁸ Romano lil nevo počas predvolebnej kampane.

²⁹ Potenciálny rómsky kráľ bol vzatý do vyšetrovacej väzby a obžalovaný z viacerých závažných trestných činov. Po zdĺhavom vyšetrovaní (vyše dvojročnom) v čase začatia riadneho súdneho procesu ušiel a dodnes sa skrýva v zahraničí.

³⁰ V júni 1997 v čase v Košiciach prebiehajúceho medzinárodného rakúsko -slovenského sympózia o integrácii Rómov do spoločnosti boli všetci účastníci zhrozenými svedkami politických praktík pri odvolaní A.Koptovej z funkcie riaditeľky divadla Romathan, ktoré už v tom čase nemalo ani právnu subjektivitu, a urýchlenom vymenovaní K. Adama, šéfa divadelného orchestra za nového, politicky vyhovujúceho riaditeľa. Vystúpenia J.Kompuša a suity vládneho splnomocnenca B.Baláža vyvolali mierne povedané medzinárodnú hanbu pri tomto nechutnom akte.

³¹ Pozri pozn. 9.

³² Vo vládnom denníku Slovenská Republika sa verejne deklarovalo prihlasovanie sa ROI k HZDS a vládny splnomocnenec B. Baláž tu často prezentoval "záujem" a "starostlivosť" vlády i HZDS o riešenie problémov Rómov.

³³ Najväčším paradoxom súčasnej rómskej politickej scény je vykonanie kajúcej a zdrvujúcej sebakritiky (po prehratých voľbách v septembri 1998) za manipuláciu a spoluprácu s HZDS a vytýčenie nového programu a smerovania tohto politického subjektu na svojom zjazde v novembri 1998. Na čele ROI je "staronový" Gejza Adam a ten reprezentuje Rómov aj na súčasných stretnutiach predstaviteľov menšín s P.Csáky, podpredsedom novej vlády pre ľudské a menšinové práva. Pozri Romano lil nevo vydané ku komunálnym voľbám v decembri 1998.

³⁴ Denník Slovenská republika, dňa 14. sept. 1998. Celý pohreb Jána Kompuša bol v réžii HZDS, problém s príhovorom mal napr. aj JUDr.E. Ščuka z ROI v Českej republike, predseda bývalej jednotnej ROI v

---

Československu. Pozri Ľiker tuke tire amalen medig dživen.. Amaro gendalos, 2/1998, č. 10, s. 20.

³⁵ Jednoročný vývoj od parlamentných volieb nenaplnil očakávania rómskej opozície. Posúdenie situácie je námetom na ďalší príspevok.